

МУНДУС—ЭДОНОВ М. В.

ЈЭНЭ

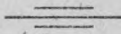
(Уч бөлүктү ойын).

1-28

МУНДТС-ЭДОНОВ М. В.

J Э Н Э
(ҮЧ БӨЛҮКТҮ ОЙЫН).

JЭHГЭ.

(Баштапкы [болүги])

(Волостын ичиндэ, тэмчитанкы-
яп отурды, вотостын катчызы бичик
бичи иштэнип отурды. Столдо бир
тажуур аракы турды, тэмчи
оногурып ичти. Катчыга бәрди.

Тэмчи. Јэ, катчым, бирди ууртап сал, иштэ-
нэрге јакшы болор.

Катчы. (ичип ийдн).. Макалу аракы эм-
тир, базада бэрлэ...

Тэмчи. База бэрбэзим эзирзэн иштэнэ ргэ
коомой болор.. Мэндэ нэ болзын бичик бичиир
кижи эмэс, јайзан ордына турган кижн ичэрлэ...

Катчы. Көп ичпэзим, бирдилэ бэр пожа-
луйста, бажым оорып јат.

Тэмчи. Кожондозондо бэрбэзим, сэн закон
тудунган кижн, кэрэк эмдээр болзон нэ болор?
Мэниң мойныма түжэр.

Катчы. Аракы карамдап турум дэзэн, ачап
тэмчи, Кадын ол јанынын аракызын үзэ ичкэн
тэмчи сэн—нэ, мэн ичсэдэ санаамды эмдэбэйтэм.

Тэмчи. Чугулданба катчым, база бирди бэр-
гэимлэ... (Ўрып бәрди катчы ичти).

Катчы. Атту чуулу Болдыр тэмчим дэл
айдайын, барып бу айлдардан аракыдайлы... иш
качпас...

Тэмчи. Озо кэрэкти башкарала, көром иширдэ айлдагайысла,.. ондо бир жараш кэлиндэ санаам бар, өбөгөннин нарочный эдип сэн энгирдэ ийэ бэр, тапкан аракым ончозы сэнинг болзын, мэн ол айлга конойын...

Катчы. Jоп... (Тэмчининг жардын таптан) кэлижэрлэ... бу Болдыр өбөгөннинг сүмэлүүзин... (Эжиктэнг чокол кирди).

Чокол. М-м-э-эн к-кэл-кэлдим...

Тэмчи. Айлынг кайда?

Чокол. Кор-кор-лууда...

Тэмчи, Адынг кэм?

Чокол. Мый-мыймыс,

Темчи. Сөөгинг нэ?

Чокол. То-то-тогус

Тэмчи. Кэрэктү жүрүнгбэ?

Чокол.—Ба-бааза э-э-эбэш кэ-кэ-рэктү.

Тэмчи. Jэ кэрэгинди айт!

Чокол. М-э-эн оору к-к-кижи, мында э-э-эм бээрип турган к-к-кижи бар д-э-эшкэн... (Эжиктэнг жараш кэлин кирди).

Кэлин. Нэ табыш?

Тэмчи. Jогыла, нэ табыш? Кэмнинг кэлди сэн?

Кэлин. Мэн Куйруктынг эмэгэни.

Тэмчи, База кэрэктү жүрунгбэ?

Кэлин. Кэрэктү... айдаргада уйат, айтпаскада болбос...

Тэмчи. Нэ-дээ болгон болзо, айтпай кайдар... комудалду кижии...

Чокол. Э-эмчи к-кайда?

Тэмчи. (Ч у г у л д а н ы п) Чоколдонбо! Сакып ал, кийиндэ айткайзын!

Кэлин. Эри јок өскүс кадыт ончозына базынчык, Куйрук өбөгоним эзэн болзо кайдат, мэн базынчык болбос эдим., бүгүн өткөн түндэ, бир Таптан дэп, ийт айлымды оодып бусты, Аны алдырып угугар, ай- уйдэп токтодыгар.

Тэмчи. Адыбас! эй Адыбас барып Таптан-ды акэл...

Адыбас. (Э ж и к т э н к и р и п). Таптанды ийт-лэ истэп табардан өскө киж и оны таппас, айл кэрип аракыдай бэргэн нэ ол эмди.

Тэмчи. Барып бэдрэлэ!

Кэлин. Ады јангыла Чыйкылдай айлында турган

(А д ы б а с э ж и к т э н ч ы г ы п б а р д ы)

Чокол. Мэ-мэн э-эм бэ-бэрэр кижээ кэлгэм о-ол к-кайда?

Тэмчи. Сакы дэп айтпай кайтым бу сэн канайткан киж и? Эки кэрэкти кожо эдэргэ јарабас, бу кэрэк божозо укайла.

Кэлин. Јаан улуска суузын эдэргэ, бир эбэш аракы акэлгэм, боо алкирзэ чугулдабаспа?

Тэмчи. Кэм јок, андый нэмэ бискэ јараган акэл.

Натчы Капшагайла молодуха пожайлуйста акэл, кандый јараш кадыт, орус кижидий... (остолдон чыгып кэлин-лэ тудужуп ойноды).

Кэлин. Токтозон, канайып турун онор, бу кайткан киж и болор, уят билбэс, сокор!., (К э-

лин ийдэ саларда, катчы јыгылды, кэлин чыга бэрди, катчы бажын тудунуп отурды.

Тэмчи. (Ичин тудунуп каткырды). Ха! ха! ха! кадытка таштаткан катчы, отоктын кэрэгин канайып башкаратан?

Катчы. Кандый эби јок јыгылдым, бажым согулды... (Кэлин кирэлэ тажуурды Тэмчигэ тутты).

Кэлин. Амтаны чала јымжаксу нэмэ болгон.

Тэмчи. Сэн бойында јымжаксу! (к о к ы р л а п) јымжаксуда бөлзө катчыны јыгып салды ха! ха! ха!

Катчы. Јымжаксу эмэс-ол, кыйгассу кадыт болуптыр.

Тэмчи (аракыдан ичэлэ, катчыга уруп бэрди). Кадытка таштаткан короньнда бу анын аракызын ич!.. (катчы ичти, чоколго бэрди чөөчий Мыймыс...

Чокол. С-слэ-эр кайда бэ-э рип...

Тэмчи. Кубарын ууртап, сал!

Чокол. (Чөөчийди алала амзап ойто бэрди) ја-а-ан кижн бойыгар ууртабай...

Тэмчи. Чоколдонбой ары ич-лэ, (ч о к о л и ч т и).

Тэмчи. Чөөчий кэлин (кэлин амзайла ойто бэрди) урталала!

Кэлин. Бир эбэш нэмэни мэн ууртайтан болзом, ичип салбай...

Тэмчи. Андый болзо, кожондоп бэр, жараш кижининг үни-кожонгыда жараш болотон.

Кэлин. (Кожондооды) Агаштан эткэн чөөчийим, алтын могун көрүнзин, Аныг ичиндэ ол ажы, алама-шикир тадызын. (Тышкары табыш угулды Адыбас-яа Таптан кэришкэнчэ кирглэди.

Адыбас. Сэн мэни нэ соктыг? уйалбас тагма! жаандар, бу нэ кылык, мэнинг көзүмди көригэр...

Таптан. (Таралжип тэнтирип) А... нэ!.. сэн кайракан-кудайба!.. сээ бажыарба? Сэн мэни бажыарарга качан жэткэниг, сокор ийт! бу Адыбас-та кижээ бий болуп турганда... өскөзи кижээ бий болбой кайсын!

Тэмчи. Токто, токто Таптан! сэмында чэ-чэркэбэдэ, курчуркабада... эбэш өйлөн, санан... бажынан ажра кылынганыгды бодон.

Таптан. Мэн нэни кылындым? Адыбас бойы, ийт болуп, аракыдап отурган кижини туткулады... анайдарда суралтазын бэргэм.

Тэмчи. Тутпай кайдар? Адыбас мэнинг ийгэн элчим, сэн оны согор учурынг жок... онынг учун сэнинг жаргыгды эдэрнс, буруунг тамла жанады.

Таптан. Адыбасты соконы база кэрэк... элчи болзо жакшы жүрэр кэрэк, ол дэээ аракыдан ичэлэ, мээ жамыркап чалчыйла соктырганы чын.

Тэмчи. Бу кэлиннинг айлын сэн нэ бусканзын?

Таптан. Бу эрзэк кадыттын айлын ба? Айл болзо мөнийг айлым, кадыт кэмнийг каты дөп. бодоп туругар, мөнийг катым нэ ол....

Кэлин. Сээ кадыт бөлгөнчө көрмөскө кадыт болзо торт.

Таптан. Көрмөскө кадыт болорго ойнош эринг лэ бөктөний алдын-ба?

Кэлин. Жагыс айл, жуугунда айл жок, бөктөний албай кайдар, ондо сөнийг нэ кэрэгийн бар?

Таптан. Туура айл дөп, Эркэмэйд кийдирип алала, эжигинди бөктэйлэ эркэлэштигбэ? Мэн ончо билэрим....

Айлдын янында, аралда ак-боро ат турган. Эркэмэйдиг ады дөп јарт таныйла, көөркий таг ајатан туры дөп, эрјинээ килөп, божоткөным.

Кэлин. Сэн киж килинчөктөп айтпа....

Таптан. Килинчөк сөнийг бойында, эмээ кийзингдө јапшынган болор, Эркэмэйлэ эрмөктөјип турганыгды угала. эжигинди ачпазында айлдын чөбрөзин кодоргөным чын.

Тэмчи. Сөндө кижинин айлын оодор нэ учур бар?

Таптан. Айл мөнийг айлым... Куйрук акам өлзөдө, айлы, азрагам малы, бала барказы мөнии болбой кайдар? Слэр, Болды өбөгөн, оны билбөстэ тэмчи болуп нэ јургэнигэр?

Тэмчи. Сэн јөнгөнди аларга турган болзон, оны сээ өтургызары јолду болбой кайсын, балдарды азрап, ижинэ болужып јуртаарыг ба?

Таптан. Јуртабай кайдайын, эки айлду болуп... Жагыс ол Эркэмэй ортозына киријип туру, ол тагма мөнийг колыма кирзэ бөјоор.

Тэмчи. Сэн кэлин уулын-ла кожо журта арынба?

Кэлин, Жок журтабазым, ол аракызак, күнүр-кэк, эзириктэ чалчык.

Тэмчи. Сэн крэзи кижиг, уулын эптэп алып жүрэр кэрэк.

Кэлин. Жок, бозокой, Таптанга отурбазым, кылыгы онын жаман, кичинэктэнг өрө мэн оны билэрим...

Таптан. Јэ көрзөгөр јаандар, јөйлөнип турган кадыттын кылыгын... журтына Эркэмэйдиг кийдирэргэ албаданып турганын... мэнин бажым түрүүдэ јэнгекатымды мэн оо нэ бэрэтэним? ондый јан кайдан табылган?

Тэмчи. Јөйлөнип турганы чын болуптыр, јэ андый болзо санаазы јеткэн эринэ баргай-ла, балдарын, мал—ажын, нэлэ нэмэзин, сэн Таптан айрып ал... сээ бу јаргы јөппэ?...

Таптан. Јөп, ачыларымды азраарга олодың мал—ажын көрөргө мэн чыдаарым...

Тэмчи. Сээ јөппэ кэлин, јартын айт.

Кэлин. (И й л а п) Балдарымнан өлгөнчэ айрылбазым,... үүрэнгэн журтумды... мал ажымды канайып таштайын...

Тэмчи. Андый болзо, Таптанга отур, супсак санаанды ташта...

Кэлин. (И й л а п) Кара албан болуп туру... кайдар база журтап көргөйимлэ... супсак дэп, карын Таптан күнүркэгин, супсагын таштазын...

Таптан. Мунын кийиндэ Эркэмэй дэп, ийти, сэнин айлында көрзөм, ол-ло јэринэ божодорым... бир будуна базып, бир будын узэ тартарым...јарлап турум...

Катчы. Јөп болзо бу бичикке кол салыгар.
(Таптан кэли колын салды).

Дэмчи. Эмди кэрэк божоды... јакшы элтү
јуртагар,... айгыры өлзө кулды кэрээс, ааказы
өлзө јәнгэзи кэрээс..... (чоколго) јә кэрэгинди
айт, Мыймыс!...

Чокол. М-м-ээ эм кэрэк...

Тэмчи. Эм бэрип турган эмчи. мында кош-
той турада јадыры, оо бар.

Чокол. Э... э., ч-ч-о-орт (чугулданып түкү-
рип чыкты, улус ончозы каткырды),

Дэмчи. Јә эмди кэрэк божогондо бу ара-
кыны үзә иче лә, барып Таптан айлын айлдай-
лы, аракы астырып, кой сойдыртып јирибыс
катчы... Байагы мәнин сумәмди ундуба, катчы,
билдин-бе?

Катчы. Чиндапта... арайла ундубадым. Ады-
бас, барып тургузала Торбогошты акэл... кап-
шагайла!

(А д ы б а с б а р д ы).

Катчы. (Туруп ары бэри тэлчип басты) Јә
тэмчи ол аракыны капшагай ичелә баралы.

Тэмчи. Мә, Таптан, бу араканы ур! (Таптан
алып урун турды) Аракыдаш качпас, озо
Кэрэк-лә бүтсин (Чокол ойто кэлди).

Тэмчи. Эм алдынба Мыймыс?

Чокол. А-а-а лдым (койнынан шил чыгарды).

Темчи. Бэри бэр, амзап көрөйин (Чокол
эмин бәрди дэмчи амзап көрди) амтаны андый-
ла нәме эмтир.

Таяган. Акыр мэн амзап көройин (эмди алып жылдыра ууртады) амтаны кэм жок.

Качты. Кайда бэри бэр (а м з а д ы) амзайзынба кэлин?

Кэлип. Амзагайла (амзап көрди).

Чокол. Б-о-о-олор, көп ичпэгэр.

Темчи. База амзайтаным бэри бэригэр, (алала уртап ичти).

Чокол. (Эмин блаажып) канайып ту-у-уругар.

Тэмчи. (К у р у ш и л д и б э р и п) Эмниг кэрээзи эмэс, базада барып урдуртып алзанг.. солун нэмэ дэн, бис амзадыбысла.

Чоккл. (Чугулданып) И-ч-и-г ја-ры-лзын а-а-лба-тынынг а-ары-кызын ү-үзэ ичелэ, э-эм иичип турунба?

Тэмчи. Јэ болор, чоколынг јаандап кэлиптир, онойып јуруп мээ тэрэнди тэскэри сойдырттын, Чокол кижээ, чыбык тыгынбас дэн, бодоп турунба? мэнэн бирди көрүп јандын, мэнилэ бэришпэй јүр...

Чокол. Ч-ч-чыбыкта м-мэн түнгэй өл-ө-ө-ө-төн кижичи...

Тэмчи. Јэ, катчы, Торбогошко бичиктэрди табыштырала айлдап аракыдайлы, кой сойдыртып јирибыс.

Тыптан. Айлдагар. јаандарым, јакшыларым аракыда, койдо бар-ла. Күндүлэбэй, јаандарын.

Дэмчи. Сэн, Мыймыс, мээ көдөчи. болуп кожо јүр, тэмчи күндүзинэ кожо отурарынг...

Чокол. Оч-ө-обэ, м-ээн о-о-ру кижн (чугулданан чыкты, улус каткырышты).

Дэмчн. Оныла мэн соот эднп турбай, (эжнктэн Торбогөшло Адыбаскнрдн).

Качты. (Бнчнктәрдн јууп) Бу бнчнктәрдн, табыштыр Торбогөш. түнүлэ дэ болзо јәтнрәр кәрек, тургуза ла атан.

Торбогөш. Кайда баратан бнчнк.

Катчы. Улулуга бнйгә.

Торбогөш. Адыбасты нә ийбәс.

Катчы. Ол өскө кәрәккә јүрәр.

Торбогөш. Слер јуугундагыла кнжннн јаантайн чыгарып элчн эднп ийнп турар туура јуртту улус дегнн тыш јадар... јангыс бойлу кнжн мен канчазын јүрәтән кнжн...

Тэмчн. Кәрәк бачым, тургузала атан! көп куучун јөк...

Торбогөш. Мәнән өскө кнжн јөкпо, өскө кнжн ийнгәр мән барбазым.

Тэмчн. Сән мойногонннды көргөйнне, Адыбас, барып чыбык кәзнп акәл, бу учканды үүрәднп көрөйнн.

Торбогөш. Чыбык-ла дәжәр эмәй, кайда бнчнгәрдн бәрн бәрнгәр, атангаймла. (Катчы бәрдн).

Тэмчн. Көрзөн јаанын сөзнн тообоско турганнн, чыбыктайла атандырзам сән мәнән нәнн аларын?

Торбогөш. Јаманымды таштагар, мойнобойннн (мөргүдн).

Тэмчи. Таштагайым... штрабына үйинг, бир казан аракы азып бэлэндэп салзын дэп жолой айдып бар.

Торбогөш. Айткайым-ла! (Чыгып барды).

Тэмчи. Таптанның жаңы айлына айлдайлы катчы. (Ончозы чыклады).

Адыбас. (Жагыскаан) тажуурданг, аракы бэд-рәп, жайкап көрүп, мэргэдәди.

Жутпа шилләмирләр, эбәш аракыда артыскандары жок... борсуктар (түкүрди) бу нә жүрүм болор, жокту кижини йиттән-дә жаман көрглэйт малду ашту казан аяакту Таптан канайыпта кылынза табы.., көрмөс мәнинг көзимди ойоло, шылу-да жок, актанып чыкты. Чокол түжүнә тәгин-лә јәргә отурды (тура жүгүрүп јудругун көргүсти) акыр сакып алыгар, жок-joyу базынчыкта бириксә сләрдин јыдыгарда жок болор... Ол тужунда сананарыгар.

Көжөө.

Ж Э Н Э.

(2-чи бөлүги).

(Кэлин аракы азып алала бөлүп турды, Таптан уйдә жок болуптыр, аракыны сугуп салып эрмәктәнди).

Кэлин. (Балдары јаар көрүп) Уйктап калган туру ижә Эркәмәй кәләтән болзо кайдат, Таптан көрмөс аракы артыспас, кәлзә-лә

үзэ ичэр. айлчы кэлзэ мээ эби јок нэмэ, Татпанды-ла көрөр күүним јок, бүдүжи кэм јок јакшыла, јангыс кылыгы ойинэн өткүрә јаман,.. (и й т ү р д и) кэмизи кэлди болбогой, Эркэмэй болзо кайдат. (Э ж и к т э н к а м к и р д и).

Кам. „Нэ табыш Кэлин!..

Кэлин. Јогла, слэрдэ-лэ болор?

Кам. Камдап, јанып отурум... Таптан кайда?

Кэлин. Аракыдап-ок јүрү-нэ база андаар эр эмэс ол... бойының аракызын үзэ ичэлэ, то-розы тойбос мээ кэлип аракыдап чалчыыр туру!..

Кам. Слэр экүдинг көрүшпэзигәрди билбэй кандайын... (к о к ы р л а п) Таптаныңды, камдап, көрмөстөримэ аттрып јип бэрэйинбэ, ол өлө бэрзэ мээ барарың-ба?

Кэлин. (Ө ч ө п) Слэрдий јаан камга барбаганда, кэмгэ барар.

Кам. Мэкэ таштап турганын көрзөгөр... Эркэмэйиңди сэн таштайтаны төгүн, мэн ончо билэрим.

Кэлин. Кам кижги билбэй кайсын... мәнин санаама нэмэ кирбэй-туру.

Кам. (Ч у г у л д а н ы п) Оптонбо, таңма! јаманым тудар болзо сәнидә базарым.

Кэлин. Мәнэн нәни көргөн учун, көстөринг мән јаар јыланнның көзи чләп, сурлап туру?

Кам. Јараш кадыт көзимэ илинип туру, сәндий јараш кадыт Алтай ичиндә көп јок.

Кэлин. Мәндий јаман кадытты, сәндий атту чуулу кам көп көргөн болбой; мәни өчөбэ.

Кам. Өчөлгөн жок, экү наји бололы, Тап-
таныгды табынча жиир аргазын таап көрөйин...
мэниг көрмөстөрүм сүрэкэй казыр, бойымдыда
жииргэ турглайт; коомой кам олордыг бажына
чыгып болбос, јидиртип өлөр.

Кэлин. (Ө ч ө н) Јэ ол казыр көрмөстөрүн-
ди айбылап, Таптанды өлтүртип бер, јажына сээ
найји болойын.

Кам. (М а к т а н ы п) Таптаннагда артык
эрләрдин баштарып мэн куугарткан болбой,
ол, көөркий, тургузала божоөр.

Кэлин. Таптан божоор өлөр дэгэннэн
бэийн үч жыл болды... сэинг мэкэчинди мэн
билдим... айтк* сөзингэ турбадын, ол тужунда
сэинг сөзиңгэ сөдүй, мэн мэкээ киргэним чын,
кижи јангыс гана мэкэлэтпэй... јэ јаантайын мэ-
кээ кирэргэ мэн бала эмэс, эмди ондый болбос...

Кам. Бир тужунда кэлишпэгэн нэмэниг
аргазы, база бир тужунда табылар... Ол тужун-
да таптанныг јулазын оның јайачызы мэниг
көрмөстөрүмэ бэрбэгэн.

Кэлин. Мэн байјайаачи –салым дэп нэмэ
билэр эмэс... јайачыга чыдабаган көрмөстөрүнг
нэгэ чыдаар.

Кам. Андый нэмэниг учурын кийиндэ эр-
мэктэжэли, балам, экэм (јууктап кэлин кучакта-
нарга кэлинди тутты).

Кэлин. (Ч у г у л д а н ы п т у р у п ч ы к т ы)
Чык мынаг дөгөнчи јалбас ийгэ оту турун-ла
мээ бүгүн бажыг јааа соктырдыг... Уйалбас
кам болор, јалкуурбас ус болор дэгэн кэп сөс

чын болыптыр. (Отту турунды алып тал айып сого рго турды). Чыктәдим! Уйал-бас! Жылан...

(Эжиктэн абыс кирди).

Абыс. Токтогор! бу сләр јаантайын кыры-жып јадар кайткан улус? (Камды көрөлө каткырды). Ха! ха! ха! Эки айу јагыс ичигәндә тушташкандый, эки абыс тушташты куучындажарыс... Јә нә табыш, кәлин?

Кәлин. Јок, Табыш сләрдәлә болор, јаан кижидә...

Абыс. Бала баркан, мал--ажыг јакшы амырба?...

Кәлин. Амыр јакшы...

Абыс. Куучын айдып, крес-агаш кадап јүр-дим, он крэзи кижикрәстәп салдым, үч јәргә крес кададым.

Кәлин. Акыр,... Ол крес—агаштын учурин бискә айдып бәригәр; ол нәгә кәрәктү нәмә болотон?

Абыс. Крәстү кижинин јурты ару јурт, церквәзи јокто болзо, ого крес агашту болотон учурлу, онын јанына кам камдап, көрмөсти адабас учурлу (Камга). Эмди сән мән крес—кадап салган јәргә, цервелү эштү јәргә, камдаба, камдаар болзон, мән бийгә бичик бәрәрим, уктыгба?

Кам. Јок, мән андый јәргә камдабайтаным.

Абыс. Сән кандыйда јәргә камдап, улусты мәкәләп, көрмөскө кул этпә; Улусты мәкәләп Малын үзә тайбай јүр. Көрмөстөринди таштап

кудайга багар болзон, көрмөстөр сәни кыйна-
бас, крәскә түш, Озогыда Киприян дәп кам,
көрмөстөрин таштап; кудайга болып оо јара-
мыкту агару болгон; Сәндә андый болорыг.

Нэлин. Кудайды, көрмөстөрдү мән качанда
көрбөдим, сләр көрөтөн бөлбөй... Олордыг бү-
дүжи кандый-нә?

Абыс. Кудайды кижилә боягоны көрүп
болбос; сүрәкәй бойына јараган кижизинә көрү-
нәр, кудай күндий јаркынду, көрмөс түндий ба-
раан... карын олордыг бүдүш учурын кам бијәр.

Кам. Көрмөстөрдидә кижилә бөлгоны көрүп
олөрлө эрмәктәжип болбос.

Абыс. Аракы барба кәлин?...

Нэлин. Јок,... Ончозын Таптан үзә ичәлә
атанган,.. бар болзо, јайгы өлөңниг суузын, ја-
ан кижәә сурадыл бәрәр эмәс.

Кам. (А б ы с к а). Акыр сләрдәг мән бир
эрмәк сурап угайын, јартын мәә айдып бәригәр,
кандыйда болзо өс бойыбыс эмәй, артык андый
мындый кижилә мында јок.

Абыс. Сурап угарга турган болзон, кәрә-
гиңди айт-ла.

Кам. Сләрдинг крес-агаш кадаган, цәрквә
тургускан јәрдәг, алтайлер качын көчкиләйт; ол
јәргә орустар јуртай бәрәт. Ончо јәрдинг јакшы-
зы өзөктөрдиг бәлтири цәрквәлү болды, аш
чыккадый ичпәксү јылу јәрди ончозын цәрквә-лә
сләрдинг шылтуугарла орустар алды, аш чыкпас,
соок тайга, ташка алтай улус качын чыгыш јур-
тап јат малдан-ла аргаданып, курсагын јүклә аз-
ранып јүрәр болды.

Абыс. Цервэлү, крестү јәрдәг гачсын дәп олорды кәм айткан? Сән ончозын билдәгән, иштиг бажы сәндә, кам дән нәмәләр јөн болгон болзо, албаты ончозы крәсгә түжиј јәрдијг јакшызына јуртап јадар әд. сәниг мәкәнди угуп тайка—ташка чыкган учун түбиндә балдары аштап, албаты үзиләр.

Кэлин. Церквә-лә крес-дәп, куу агаштап албаты јөн коркуп, үркүп, јәри—јүзүн таштап көчпөгөн, камдыда эәчибәгән, јөн түнгә јанг, айса болзо албаты дәкши крәсгә-дә түжиј јуртаар әди, крәскә түшкән кижини килинчәктәбәйтән болзоор.

Абыс. Көрзөнг бү нә дийт?... Канайып килинчәктәгән? айдып бәр!

Кэлин. Крәстәәрдә сләр кижини крәгәзин кәзип, сәг башка чоло агаштап, бойының адын өскөртип јазыгар... тимәкәй, јала... база Көстүк... үй кижигә уйатту ат адап јат. Айдаргада болбос, сләр айдып бәригәр кам.

Кам. Сарыбаштыг бойын—„Көстүк“ дәп, адаган; Уйин Оймокчыны—„Сикләти“ дәп адаган.

Абыс. Көстүк эмәс-Константин Сикләти эмәс-Синклитикия дәп адаган, Тимә эй—Тимофей—Јаман эмәс Јоанн. Эмәзә Иван, билдигәрбә?

Кэлин. Онон өскө азраган малының әдин јидирбәс, ада энәниг кийчмин кийдирбәс туру—андый кату јанды кәм јандаар? кәәдәк тәрлик кураган тонын таштап, шабуорды кәм кийәр?

Кам. Албаты јонго шилләммир әдү табылды, кайдар база.

Абыс. (Ч у г у л д а н ы п). Сэн бойынг шил-лэмир!... көрмөстөрүн ичингэ бадышпай кыймырап туру-ба?

Кам. Мэнинг ичимдэги қөрмөсти, көргөн эмэс слэр?

Абыс. Акыр, эртэн-мэн сэни бийгэ алдырып көрөйинбэ?

Кам. Бийзэк учун алтайынгды артадып, үрэп, ологго болужуп тун—түш јорыктап, кичээнип, јүргэнинг бу туру?

Абыс. Чэчэркэбэ! Эрликтинг элчизи!... Эл јоннынг малынынг үспэкчизи.

Кам. Јэти башту, јутпа—јээк сары јэлбэгэнинг элчизи, ырбандабай өйлөнип јүр, јэлтэк чачту јэткэр, алтайынгды алтын тонго саттынгба, карындаштарынга кара сананганынг ол туру.—эзэн болзын (э ж и к ј а а р б а з ы п п р а а д ы п т ў к ў р д и) түбиндэ ичинг јарылар болорбо... (ч ы к т ы).

Абыс. Сэнинг ичинг јарылды јутпа бөөрү. Көрзөнг оны, улус мекэлэп, тарту алып байыйла, чэчэркэп турганын, акыр танга үүрэдэрим.

Кэлин. Слэрдэп бичик—биликкэ үүрэнгэн, закон эш билэр кижидэп, бир сүмэ угарга са-нагам.

Абыс. Укайла,... мэндэ сүмэ көп, сэндэ нэ көп? карамдашпастан болзын.

Кэлин. Таптан уулыма отурган кийиндэ, онду конок конбодым, өрө күн көрбөдим. Ол аргалу байда болзо, сүрэкэй јаман кижидэп: аракы-зак, чалчык, супсак, мэни күнүркэп јаантайын согуп јүрэт.

Абыс. Сэнин јаражына макатып, көргөнилә сээ јаланчып јүрәтәндә күнүркәбәй кайсын, мээдә күнүркәйтәни јолду.

Кэлин. Бийгә, јакшыларга канча катап комыдал угузуп, бирдә болуштары јәтпәди. „Јурт“ Таптаннын јурты, мал—аш балдар ончозы онын дежет, јуртымды таштап барарга сананзам балдарымнан айрылып болбой јүрүм.

Абыс. Крәскә түш, балдарынды крәстә, мән болужайын, бий-лә эрмәктәшсәм эбин табарым. сәнән мән бирдә нәмә албазым, әкү наји болотон болзо.

Кэлин. Крәскә түжәр күүним јок, крәзи јокко болыжыгар јәткәйнә?

Абыс. Эркәмәйинниң ордына мәни эркәләп јүрәр болзон болужарым.

Кэлин. Эркәмәй крәскә тулгурт түшпәс.. Јаан кижии кандый быјар сагыш сананып јазыгар.

Абыс. Эркәләштә нәниң быјары? Түрү јүргәнниң јыргалы нә ол.

Кэлин. Эркәләжәгәр эндирәзин—угаргада кыртышту. Јок чындап өрөкөн! баштан баш болзын, бир болыжыгар јәттиригәр, бийгә эшкә айдып, ол Таптанды-ла мәнән ырадар болзогор, мән нәнидә кысканбазым, эркәләш база нәмә бәди.

Абыс. (К э л и н г э ј у у к т а п). Мээ тургуза кәрәк, јоптөнөр болзон болыжарым.

Кэлин. Јок, кийниндә Таптаннан айрылган тужунда.

Абыс. Бүдишпәстә наји канайыл болотоныс? (Качаланың) сән кадытты мән албазам кудай ку-

лы болбойын. (Тура јүгурүп кэлинди тутты, ол чупчунала отты эбрэдэ јүгүрүп туттурбай турды, абыс сүрүшти, балдар ойгонып ийлашты).

Абыс. (Чугулданып). Эрзэк—кадыт! ондый болзо сэнин Таптаннаг айрылар учурын јок, ол сэни калыгдап сэптэп алган, јөөжөзин бэргэн; јөөжөдөн артык нэмэ јок. Акыр Таптанла сэни крэстэйлэ мэчэттэп көрөйинбэ? там бужулап, бэк айрылышпас эдэрим... сакып ал... бийгэ бичик бэрэрим үүрэдэрим.

Кэлин. (балдарын јаар) Ийлабагар балдар! бис кокырлап, ойноп турбай, коркыбагар.

Абыс. (өктөнип) Ойноп турбай... Акыр балам! мэнилэ ойноп турган болзон, Эркэмэинин ижин аларым, тэрэзин тэскери сойор кижитабылар, ол ойноштоп јурт бузуп турган болзо, јаман кылыгын таштадарым.

Кэлин. Чугулданбагар өрөкөн! Јаман тэнэк мэн болдым, бир јаманымды таштагар, канайдаганда болзо бойыгар билигэр—Эркэмэй көөркийдэ нэ буруу? Наји болгойысла.

Абыс. Јэ карын байадан јөптөнбөс... (сананала). Мэн атанадым, кожо чык, ийтэринди сок.

Кэли. Атандырбай јаан кижини.

Абыс. Сэн озо чык, ийтэрин мэни тудар болзо нэ болор? (Ээчижип эжик јаар басты ит үрди, аттын тибирти угулды).

Кэлим. Кижн кэлди... Таптан болбозын — чалчыыр...

(Эжиктэн Адыбас кирди).

Абыс. Мэ, Адыбас! Кайдаг кэлдинг уул?

Адыбас. Јэ база бичик эш табыштырала јанып отурум.

Абыс. Сэниг бичик табыштыратан јэрин мындаба, нэ талбайып кэлдинг көрмэс?

Адыбас. Слэр боо нэ кэлгэнигэр?...

Абыс. Сэн мэнилэ түнгдэйлэжип турунба?

Кэлим. Таптанды көрдингбэ Адыбас!?

Адыбас. Мықолыш айлында арақыдап отуран.

Абыс. Ийгэн элчи, түргэн јүрэтэн учурлу, лтам тургузала атан; атангас болзон, јайзанга айдып, тэрэнди тэскэри сойдыртарым. Атан дэдим! нэгэ көзинг кылайып отурун?

Адыбас. Мэн кэрэгим бүдүргэм, эмди мэхтэн јок... карын слэр атаныгар сэмис матушкагар уйку јок сакып јаткан болор акыр слэрдинг кылыгарды ончозын үйигэргэ тоолоп айдып бэрэрим.

Абыс. Мэндэ нэ јаман кылык бар?.

Адыбас. Абыс кижн үйи өлзөдэ, өскө кадыт алатан учур јок, слэр дэзэ ойноштоп, јараш кадыт көрзө јалганчып, онон айрылбай, оныла бэрижип јүрэзигэр, ойножторогордын тоозы коптөди, ончозын үйигэргэ тоолоп айдарым.

Абыс. (Мэкэлэжип јалынып) чугулданба Адыбас! мэн коқырлап турбай сэни-лэ үй

кижининг чачы узун, санаазы кыска сээ бүдэр, андый мындый эрмэк айтпа, чын дэп бүдэр ол. Сэн эртэн мэнинг бичик бичиир турама айлда.

Адыбас. Бош болзом айлдаарым (А быс јанды Адыбас атандырып кожо чыкты).

Көжөгө.

Үчүнчи Бөлүги.

(Кэлин-лэ Адыбас экү).

Кэлин. Таптаннын эзриги јаанба?

Адыбас. Јок, өйиндэ-лэ.

Кэлин. Ары бойынын айлына јанатан болзо кайдат... боо кэлзэ мэни сөгөр, бистин айлга кон Адыбас; (бир шил аракы Адыбаска бәрди) муны бойын урып ичип отур.

Адыбас. (ичэлэ) Макалу аракы эмтир, Эркэмэй кэлзэ јакшы аракыдаар кэрэк болгон, элбэк аракы ол тужунда чыгар эди, чынба кэлин?

Кэлин. Кэлэр болгон.

(Ийт үрди эжиктэн Эркэмэй кирди).

Эркэмэй. Јэ кижии уккадый нэ солун куучып бар?

Кэлин. Солун нэмэ укпадым, кам-ла абыс жагы-ла бистэн атанглады.

Эркэмэй. (Каткырып) ха! ха! ха! Кам, абыс сэнэнг айрылбас, јэ нэ сүмэ айдып бэрглэди?

Кэлин. (чөйгонгэ аракы јылыдып)

Сэн нэ сүмэ айдып бэрэргэ кэлдин? чөөчийлэ Адыбас! (ч ө й г ö н д и А д ы б а с к а б э р д и).

Эрнэмэй. (А р а к ы и ч и п и й э л э). Мэндэ нэ сүмэ? бистиг айлга барып јуртайлы дэзэм сэн болбойзын, бай јурттан, јакшы эрдэнг сэни канайып айрып алар? Сүмэни карын сэн айт!

Кэлин. Јуртка, јөөжөө мэн карузып турган кижиг эмэс, балдарымнанг айрылып болбой јурүм.

Адыбас. Ол Таптан дэп танма, байыркап, сайыркап, јаантайын мэни туштаган-ла јэргэ, айткылап согуп јүрэт, онойып јүрип мэнэн бирди көргөйнэ.

Кэлин. Аракынды јылыра чөөчийлэ адыбас.

Адыбас. (Ч ө ö ч й л э п, б о й ы д а и ч и п о т у р д ы). Акыр Таптан, сакып ал, канчазын мэниг көзимдн көгөртип, тонымды јыртып базынып јүрэринг, бир тужунда өчимди алар болорымба,

Эрнэмэй. Сэн Таптанга канайып чыдажарга јүринг? Ол бирдэнг јаан бай, тынг бөкө кижиг, мэндэ чыдажып болбозым.

Кэлин. Бүгүн боө Таптан кэлбэээ кайдат.

Эрнэмэй. (Ч ө ö ч ö й и н к э л и н г э т у д у п к о ж о н д о д ы).

Алтын кайрчак ичиндэ,
Ай бүлдүрлү торко бар;
Албаты јонинг ортодо,

Айдышкан јакшы наји бар.
 Күмүш кайрчак ичиндэ,
 Күн бүлдүрлү торкө бар;
 Күрэ јоннын орто-до,
 Күүним јәткән көөркий бар.

(Кэлин и чип ий элэ бойы база ко-
 жон доды).

Кэлин. Чыгар күнниң чыгыжын,
 Чыдырман агаш бөктөрбэ;
 Чын базатан бойымды,
 Таптан тагма тударба?
 Бадар күнниң бадыжын,
 Балалу кайын бөктээрбэ;
 Чын баратан бойымды,
 Таптан тагма тударба?

Адыбас. (Эркэмэй ичти Эркэмэй-
 гэ ко жон доды).

Кабра тудуп кыстаарга,
 Камду түги бир јакшы;
 Кабрылыжып ойноорго,
 Кайран үүрә бир јакшы.

Тышкары ачу корон кыйгы чы-
 кты).

Кэлин Калак, Таптан кэлди! Эркэмэй
 алкынын кийнинэ јажынды, кэлин
 үстүн нэмэлэ јаап, ары бәри јүгү-
 рүп турганча Таптан әжиктән кир-
 ди, әезиниң јеринэ отурды).

Таптан. Аракыдап јүринбә Адыбас? Јакшы
 әр аракылабай кайсын, оток јоннын бичигин
 өро төмөн табыштыратан элчи-бий, сән ара-
 кыдап јүрүп бичик түжирәр бөлзөң нә болор?

Адыбас. Мэн јажына бичик түжирбәдим.

Таптан. Чын, онынг учун элчигә јараганын, онон өскө сән нә кәрәккә јараарын? Мәнинг кажагажымды арчыырга јарабазын.

Адыбас. (ч ө ө ч и й л ә н). Кәмдә болзо бойынын аргазыла јүрбәи кайдар.

Таптан. Кижининг аргазы көп, а сән дээр јажына, элчидәнг өскө кәрәккә јарабай талбайып јүрәзин.

Адыбас. Мәндий өскүс јабыс кижини сләр јаман көрбөгөр. Сләргә јөөжө аданнан бәлән табылган, әмди јурт үстүнә јуртту, кадыт үстүнә кадытту болдыгар.

Таптан. Јәнгә! аракыны бойынг чөөчийлә (к ә л и н ч о й г ә н д и а л д ы). Сән мәни үүрәдәргә качан јәткәнинг сокор ийт! Олү таңма! Тәрбәзән! Мән јөөжөни уурдап алдымба? мәә кудай бәргән.

Адыбас. Сәә бәргән јөөжөзинәнг артканын мәә бәрәргә нәзин кысканган?

Таптан. Сәндий јалку ийткә, кудай јөөжө бәрбәс; Ол сәни јайаарда кул, элчи болзын дәгән.

Адыбас. Мәни кул әдип, сәни бай болзын дәп, јайап турганын көргөн кижиде барба? Сән јөөжөндиде иштәнип бойыннынг акту күчин-лә тапкан болзон, кудай бәргәнинә алаңзыыр әдәп.

Таптан. (Ч у г у л д а н ы п). Унчукпа! Сән мәә нә чәчәркәп турун? Суралтангы бәрәйинбә?

Адыбас. Сэн жаантайын јакшыркап, байыркап. Мэни јаман көрүп согуп јүрезинг, мэндэ болзо база тунгэй кижиг.

Таптан. Ырбендаба көрмөс! бу сэн тилинги эбэш тартынзаң. Онөйөп јүрүп база мээ сабадып аларзың, сэни, мэн токтоптоп турза јалкыбас кайткан кижиг?

Адыбас. Соқсо, сен мэнинг эди сөөгимди согорың, мэнинг сннаамды согуп болбозың, сэн бай болзо бойынғын курсагыңа бай, мэн сээ јалынбазым.

Таптан. (Тижин кыјырадып) Чындапла јалынбазың-ба?

Адыбас. Бозокой јалынбазым.

Таптан. Суралтазын бэрбэгэнчэ болбос туру (тура јүгүрүп Адыбасты соқылады).

Арабас. (Кыйгырды) Шилләмир! јутпа!

Кэлин. (Таптаның колын тудуп) Кижини үрэй согыың, Таптан, токто!

Таптан. Э... Эрзэк кадыт! Эркэмэйниң кэлип айрып алзын. (Экүүди катыйсабады).

Кэлин. Калак! Калак! мэни соқпо. Таптан, мэн чагы јок кижиг.

Таптан. Унчукпа! Мэнинг балам эмэс ол, Эркэмэйдинг балазы. (Эркэмэй алкыдагы каптардың кийнинэн чыгып Таптан ды тутты).

Эрмэнэй. Токто Таптан! кижиг өлтүрдинг, колыңды тартынып санан.

Таптан. Э... э... э алып-күлүк бойы кэлбэй кайты, абакайынын адзаны учун, кэээр турушпай кайсын (эку тудушклады) јакшы тыгыда тудун, Мыйжындаба, будун-ла јэр сабаарылийт! (Эркэриймэди нэмэ этпэй оо боо сэрпип турды).

Эркэмэй. Мэни басканы бу туры көрмөс (јыгылды).

Таптан. (Каныгып) Ээзи јок малды, эри јок кадытты кайдан таптын танма? (Бычагын чупчуп талайарда Адыбас агаш-ла қолына сокты, бычагыны чкынып ийди) Слэр өмөлү улус (сыгар колло Эркэмэй).

Адыбас. Бу нэнин кэрээзи? (Кайыштан чалма јазап, Таптаннын мойнына сугуп, көксине тээп туруп кайра тартты). Өчим алдым шилләмир! (Таптан јыгылып тәпкилэнип јатты, Эркэмэй үстүнэчыгып, тизэләп сокты, Адыбас сүүрәдип тартып бууп турды, Таптан кыймыктанбай барды).

Кэлин. (Токтогор уулдар, кижн өлө бэрәлә, түбәк табылбазын. (Сокпөй токтой бэргләди, Таптан кыймыктабас болды).

Кэлин. (Таптаннын јүзүн көрүп) Кижн божоп калыптыр... эм нэ арга болор? Көк јарамас... (Ончозы оп-соп түшкләп коркуды).

Эркэмэй. Түбэк табылды... (Сананып туруп) Аппарып буузынаг агашка илип койолы, Эзригинэн бойы бууга салынды дэшсин.

Адыбас. Чындапта андый эмтир.

Кэлин. Јэ, капшагай аппарыгар кижн этп кэлэлэ коомой болбозын, рада аппарыгар! (Эркэмэй-лэ Адыбасэкү тудуп эжик јаар басклады).

К о ж о г о.

Лав. № 314

Ойрот.

1-28

Типографско-Издательск.
Объединение
„Ойратский Край“